
УДК 811.161.2'271+371

Тетяна Сукаленко (м. Київ)

ТИПІЗОВАНІ ОБРАЗНІ ПАРАДИГМИ СЛОВЕСНОГО ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ЖІНКА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Світлій пам'яті професора
Лесі Олексіївни Ставицької¹

Статтю присвячено комплексному аналізу системи метафоричних номінативних значень «ЖІНКА» як одному з методів фігуративної вербальної презентації концепту ЖІНКА в українській лінгвістичній культурі. Розкрито механізми творення фемінно маркованого метафоричного значення, семантичне співвідношення прямого й переносного значень, джерела оцінного змісту в метафорі, роль образно-мотиваційних компонентів у метафоричному найменуванні осіб жіночої статі, архетипність, міфологічність метафоричних фемінітивів. Звернуто увагу на динаміку концептуалізації жінки, зумовлену як зміною гендерної картини світу, так і художньою нормою ідіостилю, ситуативними емоційно-психологічними чинниками в продукуванні вторинних номінацій.

Ключові слова: гендер, концепт, гендерний концепт 'ЖІНКА', метафоричні номінації, метафорична парадигма, лексико-семантична група.

Лінгвістична гендерологія співвідносить мову з особистістю за ознакою соціальної статі. На думку Л. Ставицької, «сучасна лінгвістика переживає своєрідний „гендерний бум”, а тому можна і слід говорити про накопичені ідеї, напрями пошуків та експериментів, маючи на оці становлення української лінгвістичної гендерології, бо гендер як ніяке інше соціолінгвістичне поняття, закорінений в умови життя, реалії, норми і традиції певної культури» [17: 30]. Гендерні ознаки мовної картини світу — це «сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та

¹ Л.О. Ставицька була науковим керівником кандидатської дисертації Т.М. Сукаленко (Ред.)

національно специфічні ознаки, оприявлюють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку» [Там само]. Залежність мовних особливостей від розподілу носіїв мови за статтю існує і виявляється багатоманітно. В Україні гендерна лінгвістика тільки розвивається, спираючись на випробувані у зарубіжній лінгвогендерології методи. Вітчизняні дослідження в цій галузі орієнтуються переважно на російськомовний соціум, що проживає в Україні, та зарубіжний мовний матеріал.

Від 70-х років ХХ ст. активізувалися гендерологічні дослідження в європейській, американській соціолінгвістиці, а від початку 90-х років ХХ ст. — і в мовознавстві на пострадянському просторі. В Україні над гендерною проблематикою працювали Ф. Бацевич, Я. Пузиренко, Л. Ставицька, О. Тараненко та ін., русисти О. Горошко, Л. Компанцева, О. Семиколєнова, Л. Синельникова, А. Шиліна та ін.; германісти — О. Бессонова, О. Дудоладова, К. Піщикова та ін.; славісти — А. Архангельська, Н. Баландіна.

Неабиякий досвід в опрацюванні проблеми концептуалізації жінки накопичено в російському мовознавстві. Так, реконструкцію концепту ЖІНКА дослідила В. Васюк на матеріалі англійського пареміологічного та фразеологічного фондів, який містить стійкі поєднання словосполучки з гендерним компонентом (man/woman, husband/wife, boy/girl) і стійкі словосполучки, які відображають сприйняття жінки лінгвоспільнотою на різних етапах розвитку суспільства; на основі словникового та текстового матеріалу Н. Паскова структурувала концепт ЖІНКА в середньоанглійській мові. О. Чибишева розглянула концепт ЖІНКА як базовий концепт культури, втілений у фразеології російської та англійської мов. Ф. Мухутдінова проаналізувала концепт ЖІНКА у французькій мовній свідомості на матеріалі афористики. Л. Адоніна дослідила концепт ЖІНКА в російській мовній свідомості в межах семантико-когнітивного напрямку когнітивної лінгвістики. Зазначеної проблеми торкалася й О. Калугіна, яка розглянула концепти ЧОЛОВІК і ЖІНКА в субстандарті російської й англійської мов.

В українському мовознавстві привертають увагу дослідження О. Бондаренка, який вивчав особливості лексико-семантичної структури концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА в українській та англійській мовних картинах світу, Ю. Абрамової, яка здійснила когнітивно-прагматичний аналіз британських прислів'їв, що об'єктивують лінгвокультурні концепти ЧОЛОВІК та ЖІНКА. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді за матеріалами друкованих масмедіа розглянула В. Слінчук.

Водночас проблема відображення статі в українській мові залишається однією з найменш розроблених. До розв'язання цієї інтердисциплінарної проблеми ми підійшли з позицій лінгвокультурної та соціокультурної реконструкції гендерного концепту ЖІНКА в

українській мові на матеріалі вторинних метафоричних номінацій (далі — МН), які об'єктивують цей концепт.

Концепт ЖІНКА є культурним концептом, у якому виокремлюють образ, поняття, оцінку, що й дає право вважати метафору одним із засобів образного втілення культурного концепту. А тому вивчення гендерного концепту ЖІНКА передбачає когнітивно-ономасіологічний, семантичний, прагматико-стилістичний та соціофункціональний аналіз МН на позначення жінки на матеріалі різнотипних словників, дискурсивних практик та даних про її МН, які наявні в структурі мовної свідомості носіїв мови.

Концепт ЖІНКА в аспекті своєї образної репрезентації об'єктивований у складній системі мовно-виражальних засобів, зокрема у системі МН на позначення жінки, які зафіксовані у тлумачних, діалектних, фразеологічних словниках української мови, словниках українського сленгу, ненормативної лексики, етимологічного словника, функціонують у різножанрових художніх дискурсах ХХ — початку ХХІ ст., в епістолярній спадщині українських письменників, а також у живому уснорозмовному мовленні. Цей концепт містить, крім визначеності смислового змісту, когнітивної параметризації типізованих образних парадигм, ще й оцінно-характеристичні ознаки, що відображають ставлення до певного об'єкта.

Система МН на позначення жінки є одним із засобів образно-вербальної репрезентації культурного концепту ЖІНКА. Наукова привабливість обраного матеріалу дослідження полягає в тому, що дослідження МН на позначення жінки дає змогу з'ясувати набір метафоричних субстантивів, які концептуалізують жінку в українській лінгвокультурі. Це допомагає усвідомити особливості національного світобачення в межах фрагменту мовної картини світу тією мірою, якою гендер як соціальна стать укорінений в умови життя, реалії, норми й традиції певної культури.

Метафора як засіб концептуалізації жінки існує в системі парадигм, виявляється в системі структурно-семантичних моделей, співвіднесених із гендерними стереотипами та мікроконцептами. Смилова та емоційно-оцінна місткість приписуваних жінці ознак і характеристик акумульована у вторинних номінаціях, що засвідчують когнітивні схеми метафоричного переосмислення на основі архетипних символів жіночності (вода, сонце, вогонь), національних фольклорних символів (номінації тварин, птахів, рослин), метафоричних універсалій на позначення жінки (взуття, їжа). Узуальні та оказіональні метафори на позначення жінки наявні в різнотипних страхах української мови.

Для системи МН на позначення жінки характерна неоднакова кількісна репрезентація в різнотипних мовних страхах та жанрово-стильових різновидах дослідженого корпусу текстів. Домінантними для кожної з мовно-комунікативних сфер є певні лексико-семантичні групи МН: фольклор — «птахи», «рослини»; загальномовний мета-

форичний тезаурус — «тварини», «птахи», «предмети», «міфологічні істоти»; діалекти — «тварини», «предмети»; сленг — «тварини», «предмети»; власне авторський дискурс — «предмети», «рослини», «птахи»; опосередкований авторський дискурс — «тварини», «предмети»; епістолярій — «абстрактні поняття», «рослини», «птахи».

Систему парадигм на позначення жінки в роботі структуровано за принципом, запропонованим Н. Павлович. Для розкриття образного складника концепту ЖІНКА важливо визначити типізовані образні парадигми, у структурі яких жінці атрибується ті чи ті ознаки та оцінки. МН на позначення жінки (метафоричні фемінітиви) структурують типізовані образні парадигми, що сформувались протягом тривалого періоду і охоплюють широкий смисловий діапазон образної репрезентації жінки: *жінка — природа, жінка — архетипна природна стихія, жінка — тварина, жінка — птах, жінка — комаха, жінка — рослина, жінка — артефакт, жінка — часове поняття, жінка — міфічна істота, жінка — абстрактне поняття*. Кожна парадигма не є монолітною у семантичному відношенні, вона охоплює лексико-семантичні групи: жінка — архетипна природна стихія (лексико-семантичні групи *ВОДА* (ріка, вир, струмисько джерельної води), *НЕБЕСНЕ ТІЛО* (зірка), *СОНЦЕ* (сонце), *ВОГОНЬ* (вогонь)); жінка — тварина (лексико-семантичні групи *СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ* (лошиця, вівця, кішка тощо), *ДИКІ ХИЖІ ТВАРИНИ!* (видра, соболиця, вовчиця тощо), *ДИКІ ТВАРИНИ* (мойма, лань, жирафа тощо), *ПЛАЗУНИ* (змія, гадюка, ящірка), *ЗЕМНОВОДНІ ТВАРИНИ* (жаба, ропуха, карапатиця), *ВОДНІ ТВАРИНИ* (риба (рибка), вобла, плоскирка); жінка — птах (лексико-семантичні групи *ПЕРЕЛІТНІ ПТАХИ* (зозулька, ластівка), *ОСІЛІ ПТАХИ* (перелітка, горобчик, титаря), *ХИЖІ ПТАХИ* (орлиця, коршак, сова), *СВІЙСЬКА ПТАХА* (курка, гаголиця, гуска), *ДИКА ПТАХА* (куріпочка), *ХАТНІ, ДЕКОРАТИВНІ, ЕКЗОТИЧНІ ПТАХИ* (канарейка, пава); жінка — рослина (лексико-семантичні групи *КВІТКА* (квітка, троянда, фіалка), *ДЕРЕВО* (дерево, береза, липа), *РОСЛИНА* (коноплина, хмелина, очеретинка), *ТРАВА* (трава, травичка), *ОВОЧ* (морква, ріпа), *ПЛІД* (ягідка, сушенець, яблуко), *ГРИБИ* (опеньок, печериця); жінка — артефакт (лексико-семантичні групи *ПРЕДМЕТ* (річ, финтифлюшка), *РЕАЛІЇ ПОБУТУ* (гарба, шворка, бунда), *БУДІВЛІ* (стодола, кошара, рудера), *ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ* (карамелька, шоколадка, пампушечка), *КОШТОВНОСТІ, МІНЕРАЛИ* (перлина, алмаз), *МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ* (клавіша, дримба, струна); жінка — часове поняття (лексико-семантичні групи *ДОБА* (серпанковий світанок), *ПОРИ РОКУ* (літо, погожа літня днина, осінь); жінка — міфічна істота (лексико-семантичні групи *САКРАЛЬНІ ПОНЯТТЯ* (ангел, богиня, мадонна), *МІФОНІМИ* (берегиня, хоха, венера), *НАЗВИ ТИТУЛОВАНИХ ОСІБ* (королева, цариця, царівна); жінка — абстрактне поняття (лексико-семантичні групи *ЕМОТИВИ* (серце (серденько), душа, щастя), *ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПОНЯТТЯ* (доля, життя).

Лексико-семантична група, фіксуючи певний інваріант образного бачення жінки, є системним утворенням, відкритим для поповнення новими словами-образами. Останні, по-перше, забезпечують потрібний семантично-оцінний спектр, релевантний концептуалізації жінки в українській лінгвокультурі; по-друге, відбивають мовні смаки доби, літературно-художню традицію, індивідуально-авторське бачення жінки; по-третє, віддзеркалюють ознаки тендерної картини світу серед іншого в аспекті співвідношення традиційної, патріархальної та феміністичної ідеологій.

Фемінно марковані МН формують усталені та okazіональні парадигматичні зв'язки як у структурі певного дискурсу-тексту, так і в надтекстовому просторі метафоричних фемінітивів.

Спостережено гендерно марковані протиставлення, легітимізовані загальномовною нормою або міфопоетичними уявленнями: *корова* (жінка) — *бик, віл* (чоловік); *сучка* (жінка) — *пес* (чоловік). Проаналізуємо ці номінації.

КОРОВА. У багатьох народів *корова* уособлювала родючість, достаток, благополуччя [15].

Про фемінну маркованість переносного й символічного значень слова *корова* свідчать дані фольклорних та етнолінгвістичних студій. В. Войтович зауважує, що «...у фольклорі... *корова* — жінка...» [2: 517; 13: 248]. Відомо, що «*корова* — ...символ жінки, в українських весільних піснях — наречена у весільному вбранні, в іронічних приповідках — голова родини...»; «...традиційний образ для порівняння; разом з тим *корова* — символ материнської любові: кожна корова своє теля лиже...» [7: 306]. Номінація *корова* символізує також здоров'я жінки: *здорова (тобто огрядна), як корова; реве, як корова; очі, як у корови; молодій бажали: Будь здорова, як корова, а плодюча, як земля* [7: 306]. Пор.: *здорова, як корова* (Українські народні прислів'я та приказки, 1963. — С. 572).

Фемінну маркованість зооніма засвідчують словники символів у площині протиставлення за соціостатевною ознакою *корова* — *бик*: «...*бик* (чоловік — Т.С.) і *корова* становлять собою активний і пасивний аспекти творчих сил всесвіту» [9: 261].

Той самий принцип протиставлення виявляється у народному прислів'ї *горе тобі воле, коли тебе корова коле* — погано, коли жінка верховодить над чоловіком. У мові сучасної художньої літератури: *Малинка не спав... Його жінку привезли, мов корову до бугая, а йому хоч би що!* (П. Загребельний. Гола душа. — С. 334), зокрема у стилізованому розмовному мовленні: *Ой, що тут зробилось! Не обрисувать словами! Він [Пашка-бригадир] так завив, як... як наш бугай-осеменітель Дормидонт на оплодотворьонній корові* [Галя Сливка] (Л. Клименко. Великий секс у Малих Підгуляївцях. — С. 85).

В українській фразеології слово *корова* має негативний спектр семантики й уживається на позначення невродливої жінки: *гарна, як корова в Петрівку; гарна, як ряба корова* [6: 82]; *нікчемна, як безрога*

корова [6: 85]; незграбної жінки: *дереться, як корова на акацію* [6: 87]; *скаче, як корова на вербу; ходить, як корова на коньках* [6: 88], аналогічну семантику «неповоротка жінка, дівчина» [5: 140] зафіксовано у львівському, тернопільському сленгах.

Слово **корова** групує навколо себе низку лексем і словосполучень, які варіюють основну семантичну ознаку слова-метафори *корова* — товста жінка, про що свідчить загальнономовне переносне значення «незграбна, товста жінка» [1: 576]. Напр.: *Для мене створили спеціальну структуру. Всім керувати і ні за що не відповідати, усіх повчати, а самій — ні бум-бум, усіх наставляючи, як робити, самій не вміти нічого. Як колгоспна корова на пастівнику: чим більше потопче квіток і позгризує трави, тим гладкішою стане!* (П. Загребельний. Гола душа. — С. 334). Із загальнономовним значенням номінація **корова** вживається на позначення нерозумної жінки [1: 576].

МН *корова* також вживається на позначення пихатої, гонорової жінки: *пишається, як корова в хомуті* (Українські народні прислів'я та приказки, 1963. — С. 125); нещасної жінки: *нешасна, як подільська корова* (Там само. — С. 185). У романі Л. Клименко словосполука **корова реве** референтно співвіднесена з нещасною, покинутою, нікому не потрібною жінкою: *Я бігла, не знаючи куди... Я — нещасна, покинута жінка, нікому не нужна, ніким не востребована! От лежу я, лежу і голошу:*

— *Ото така моя свайба! Ото така моя судьба!..*

— *Шо тут за корова реве? — почулося.*

Я мовчу, як Зоя Космодем'янська.

— *Хто тут? — ще раз почувся мужеський голос [начальник варти].*

— *Це я — Галя Сливка. — жалибно пронявчала я* (Л. Клименко. Великий секс у Малих Підгуляївцях. — С. 57).

Також слово **корова** зафіксоване в львівському сленгу 1942–1943 рр. зі значенням «погана дівчина, жінка» [4: 223]. У народній пареміології з відтінком зневаги функціонує порівняння *дрислива, як корова від лободи*, що вживається на позначення повільної, нероботящої та хворобливої жінки.

СУКА, СУЧКА. Сука («самка домашнього собаки або тварин з сімейства собачих» [1:1412] як вульгаризм у переносному значенні вживається як лайливе слово переважно щодо жінок [Там само]. Зв'язок самки собаки і пса з еротикою відомий з міфології і фольклору багатьох народів. Звідси — велика кількість лайливих слів і висловів, які виникли на основі цієї асоціації [18: 361–362].

На позначення жінки вживають МН **сучка** в пареміології, художніх текстах і сленгу.

Якщо сучка не хоче, то кобель не скоче (прислів'я), вульг.-просторозм., жарт.-ірон. — якщо жінка не захоче, то статевий акт не відбудеться; *...А там — хто встоїть? Хоч як стуляй докупи трепетні ноги... Кажуть, як сучка не...* [Розмова батька з донькою] (Л. Таран. Зустріч після польоту. — С. 14).

Метафора *сучка* в молодіжному сленгу вживається зі значенням «жінка легкої поведінки, повія» [18: 361–362], у художніх текстах повністю дублюється сленгове значення:

— *Попереджав же я тебе, Мусію, — сказав Созонт-диякон, коли карлик проходив повз нас. — Чому не послухав?*

— *Бо-о во-она мо-оя жінка! — схлипнув карлик. — Але во-она вже мене не любить, о-от! і зрадила мене, сучка...* (В. Шевчук. Око Прірви. — С. 121);

А ця жінка справді небезпечна! — подумав Анатолій... Оксана ніби прочитала його думки, вона вклякнула перед ліжком на коліна, потягнулася до руки:

— *А ти мій господар, — лизнула йому долоню. — Ти правильно зробив, що застрелив свого пса. Навіщо тобі два собаки? Я — твоя сучка...* (В. Слапчук. Сліпий дощ. — С. 318).

Подібно до того, як «корові» протиставляється маскулінно коноване «бик», — **сучці** протиставляється слово-образ **пес**:

— *Сам ти пес, доки я тобі сучка!* (П. Загребельний. Брухт. — С. 135).

Сема фемінності зберігається у слові **сучка** у фразеологічних мікротекстах та розмовному мовленні з відтінком зневажливості: *вертиться, як сучка на костриці* — метушлива, жвава жінка; *в'ється, як сучка в сливках* [6: 52]; *величається, мов сучка у човні* [6: 69] — чванлива жінка; *От, сучки, каже Риня, постійно запізнюються, до цього можеш уже звикати...* (А. Дністровий. Пацики. — С. 46).

В інших дискурсах зафіксовано оказіональні, ситуативні протиставлення:

- за ознакою зовнішності: *жирафа* (висока жінка) — *суслик* (маленький чоловік):

У межах парадигми *жінка — тварина* привертає увагу слово **жирафа** («африканська плямиста жуйна тварина ряду парнокопитих з коротким тулубом на високих і тонких ногах та з дуже довгою шиєю...» [1: 368]), яке Ю. Винничук вживає на позначення високої та зріст жінки, тобто відбувається перенесення на основі диференційної семи «високі, тонкі ноги та дуже довга шия»: *...Це жахливе відчуття, коли на тебе кобіта дивиться згори, а ти копошишся, мерехтиш, стараєшся, аж поки не починаєш розуміти, що усі твої маніпуляції схожі на залицяння суслика до жирафи* (Ю. Винничук. Весняні ігри в осінніх садах. — С. 33);

- *павичка* (жінка, яка має привабливий зовнішній вигляд і гарне вбрання),

- *сіренька птаха* (жінка, яка має непомітну зовнішність і бідно вдягнена).

Стилізація розмовної мови в художньому тексті демонструє практично аналогічне значення номінації **павичка** («самка павича» [1: 874]), зокрема перенесення на основі семи «привабливе вбрання і вигляд», що є словом-синонімом до слова **пава**. Слово **павичка** вступає в

контекстуальні антонімічні відношення з іншими лексемами, зокрема **сіренька птаха** (жінка, яка має непомітну зовнішність і бідно вдягнена). Словник не фіксує лексеми **павичка**; цю метафору спостерігаємо в розмовному мовленні, а саме в діалозі двох жінок. У репліці однієї з них **сіреньку птаху** порівняно з номінацією **павичка**, що має відтінок зневаги, іронії:

— ...Я дістану тобі якесь вбрання.

— Навіщо? Піду в тому, що зараз на мені.

— Не підеш, — спокійно, але твердо відмовила Зоряна. — Я не допущу того, щоб поруч із тією **павичкою** ти виглядала, як **сіренька птаха**... (Н. Очкур. Містичний вальс. — С. 197).

• за морально-етичними ознаками: **фіалка** (скромна жінка) — **тигрова лілія**, **чайна троянда** (велична жінка).

Видові номінації квітів виступають метафорами жінки. У нижченаведеній стилізованій розмові двох жінок можна простежити тонке семантичне нюансування видових назв квітів **фіалка** — **тигрова лілія** — **чайна троянда**, побудоване на символічному значенні кожної з них. **Фіалка** як уособлення скромності ситуативно протиставляється номінаціям, що символізують величну жінку, — **тигрова лілія**, **чайна троянда**:

— Ія. З грецької «**фіалка**». — Охоче, і, як видно, не вперше, пояснила вона. — Це моя мама пожартувала, вона в університеті викладає історію Давньої Греції. Хіба я схожа на **фіалку**?

— Ні. І якщо вже порівнювати вас із квіткою, то я б сказала, що ви схожі на **тигрову лілію**. Або ще на **чайну троянду**.

Дякую, — всміхнулась Ія. — **Тигрова лілія** звучить, як музика. А **троянди** я не дуже люблю. Вони для мене надто помпезні, надто урочисті, якщо ви розумієте, про що я... (Н. Очкур. Містичний вальс. — С. 21).

• за соціальними характеристиками: **цяця** (поважна жінка) — **пузата міщанка** (обмежена жінка):

ЦЯЦЯ. Лексема **цяця** (іграшка — в розмові з дітьми та в мові дітей [1: 1591]) у переносному значенні, вживається на позначення вродливої жінки, красуні. У поданому нижче контексті номінація **цяця** актуалізує з відтінком іронії значення «поважна жінка», та антонімічно протиставляється соціально маркованій номінації **пузата міщанка**: *На сходах він [Степан Радченко] дав волю своєму гніву. Яке нахабство! І хто. Хто, питається? Чи не та, що він прогнав від себе як повію? Думав, як чоловік у неї [Надії], так вона **цяця**. А сама вона — **пузата міщанка!*** (В. Підмогильний. Місто. — С. 252).

• **богиня** (жінка, яка демонструє досконалу поведінку) — **почвара** (жінка з неприйнятною поведінкою):

БОГИНЯ. В античній міфології, у язичництві та деяких східних релігіях лексема **богиня** — «божество жіночої статі» [6: 45]. У переносному значенні вживається як метафора на позначення жінки, дівчини надзвичайної, чарівної вроди, а також коханої жінки [1: 90; 6: 45]. У фразеології знаходимо порівняння: *гарна, як **богиня*** [6: 78].

Інший спектр семантики: «жінка, яка демонструє досконалу поведінку» (якщо *почвара* асоціюється з потворною поведінкою, то *богиня* — зразковою): *Зоя зістрибнула на землю, і на її уста випливла переможна і ніби трохи зневажлива усмішка — поводитись вона зовсім не як упосліджена **почвара**, а як **богиня*** (В. Шевчук. Жінка-змія, Горбунка Зоя. — С. 41); «жінка, що є об'єктом поклоніння, до якої шанобливо ставляться»: *Чоловічий шовінізм — ось що це таке, причому в чистому вигляді, вирішила для себе Лана, і все ж приємно, що **жінка шанована, як богиня, як мати Світла, носить однакове з нею ім'я*** (Н. Очкур. Містичний вальс. — С. 134).

У наступному прикладі у номінації **богиня** імпліцитно закладено прецедентне ім'я Афродіта («у давньогрецькій міфології — одне з 12 верховних божеств Олімпу, богиня кохання і вроди» [1: 48]), що мотивує появу семантичного паралелізму **вивільнятися із піни морської — роздягатися**: *...хоча міг би й залишитись, помилуватись, як вона одягається... як одягається справжня жінка. Однак... бачив би Ганс, як вона роздягається! О, це високе мистецтво **богинь**, що виходять на берег, **вивільняючись із піни морської** під звуки небесних флейт!* (Г. Тарасюк. Дама останнього лицаря. — С. 78).

У листі П. Куліша до О. Милорадовичівни (26 січня, 1859 С.-Пб. — С. 152) фіксуємо номінацію **богиня**, яка, з одного боку, вживається зі значенням «кохана жінка», а з другого — протиставляється актуальному для ХІХ ст. соціальному статусу жінки — **панночка**: *Дайте мені кохати Вас не недостойно, а так, щоб мені була честь на весь світ, що таку **пані** кохав я гарячим серцем і знав, за що кохав! Пророчим духом зрозумів її душу, серед суєтної життя знайшов її, та й уклонивсь, познавши, що то **богиня, а не панночка!***

Частина метафоричних протиставлень є соціально конотованою, такою, що віддзеркалює, приміром, концептуально важливе для українського феміністичного дискурсу ХІХ–ХХ ст. протиставлення патріархальне — феміністичне, модерне: *горда орлиця* (сильна, горда емансипована жінка) — *щебетлива ластівка під стріхою своєї хати* (жінка як носій стереотипних фемінних ознак). Лексема **орлиця** розвиває загальнономовне значення «про сильну, мужню людину» [1: 855], яке базується на актуалізації семи: «войовничість, здатність захистити». У романі В. Земляка «Лебедина зграя» (С. 228) ми зафіксували такий контекст: *...Зоя **орлицею** налетіла на Раденьких, що здолали Рубана і тепер, били його носачами.*

В одному з листів О. Маковея до О. Кобилянської, у якому він, на думку М. Павлишин, вдається до спроби потішити О. Кобилянську словами, взятими з ніщівського словника: «..волів, би [її] бачити гордою **орлицею** понад верхами гір, ніж **щебетливою ластівкою під стріхою своєї хати**. Не Вам сидіти у вузькому глиняному гнізді» [11: 139]. Контекстуальне антонімічне протиставлення несе вагоме концептуальне навантаження: *горда орлиця* — символ сильної, гордої емансипованої жінки, *щебетлива ластівка під стріхою своєї хати* —

уособлення жінки як носія стереотипних фемінних ознак: балакучість, берегиня домашнього вогнища;

• *царівна, богиня* (красива, гарно вбрана, кохана жінка) — *панночка, сільська панночка* (неосвічена, неприваблива жінка):

Слово **царівна** у загальномовному словнику супроводжується ремаркою розм.: «про вродливу, гарно вбрану дівчину» [1: 1578], а в одному з листів П. Куліша до О. Милорадовичівни (января 26, 1859 С.-Пб. — С. 152) знаходимо соціально конотоване протиставлення *царівна — сільська панночка*: *Ви готовитесь заміж, як сільська панночка; а я хочу, щоб Ви готовились, як царівна. Замужжє для Вас — не веселість світова, життєвська, а подвиг героїні. От я чого од Вас хочу!*

• *квочка* (жінка-домосідка) — *хижачка* (активна жінка).

У семантичному складі слова **квочка** («курка, що висиджує або виводить курчат» [1:124]) актуалізації зазнає ядерна сема "висиджувати курчат": *сидить, як квочка на яйцях* — домосідка або лінива жінка [21: 66].

У повісті П. Загребельного «Гола душа» (С. 392–393) гостро виражена протилежність цих лексем посилюється завдяки протиставленню співвідносних понять: контекстуальні антоніми вступають у певні семантичні парадигматичні зв'язки: «*жінка-домосідка* « — пасивна жінка та «*жінка-хижачка* « — активна жінка:

— *По-вашому, сучасна жінка — це хижачка, яка виходить на полювання?*

— *Ну, це сарказм.*

— *Але ви не згодні і на роль квочки, яка сидить на яєчках, поки вилупляться курчата?*

На позначення жінки деспотичної поведінки вживаються народні порівняння: *розходилась, як квочка на яйцях; розходилась, як квочка перед бурею* — знервована, збуджена жінка; *сердита, як квочка* — дуже розгнівана жінка [21: 65].

Протиборство патріархальної та феміністичної ідеологій віддзеркалене в контрастному конотативному ореолі слова **берегиня**, відповідно: символ ідеальної української жіночності — зведення статусу жінки до другорядних суспільних ролей.

Слово **берегиня** органічне у концептосфері української лінгвокультури, стало уособленням українського міфу про вічну жіночність. Динаміка семантики цього слова-символу виглядає так: у прямому значенні — «у дохристиянських віруваннях — водяна істота, русалка (від «берег»); давнє слово брег (берег) означає й «гора»; тому назва берегиня могла бути пов'язана з гірськими духами (в горах теж водяться русалки); у переносному — жінка, яка береже і підтримує домашнє вогнище, виступає покровом ... у родинному колу, передусім жінка-мати...» [7: 34].

На думку Л. Ставицької, «популярність міфологізованого концепту *берегиня* зумовлена наявністю семантичного компонента обе-

рігання в сенсі сімейного самодостатнього простору, що у перспективі віддзеркалює сутнісний для українця ідеал сімейного затишку, збереженого від впливу зовнішніх сил» [16: 138–139].

Слово-символ **берегиня** регулярно відтворюють в назвах радіо- і телепередач, книг тощо, активно вживають у різнотипних дискурсах і розмовному мовленні: *...То мусили бути незвичайні дрова, щоб така печеня вдалася! Признавайся, Полюню, чого підсипала у вогонь, чим чаруєш? І засміявся вдоволено: Ти моя **Берегиня!*** (М. Павленко. Зб. «Як дожити до ста». Помста. — С. 9–10).

Міф Берегині, що міцно прижився в мовній свідомості українського етносу, викликає нарікання з боку феміністок, які вважають його кітчем. Пор.: «Теорія Берегині найчастіше має підтвердити мрію про український матриархат, який нібито існував у якомусь доісторичному минулому. Вона добре вписується в потік магічного мислення, виробленого українцями в часи бездержавності, пафосного і патетичного за формою і антиісторичного за суттю. Ця теорія в цілому має надати несправедливому зведенню статусу жінки до другорядних суспільних ролей романтичного серпанку» [10: 61].

Отже, конотативний ореол слова берегиня віддзеркалює протиставлення патріархальної та феміністичної ідеологій, постаючи у синтезі контрастних семантичних ознак: ідеальна українська жіночність — зведення статусу жінки до другорядних суспільних ролей.

Зауважимо, що порівняно з антонімічними парами меншу вагу мають синонімічні пари МН. За морально-етичною ознакою синонімізуються в межах мовної норми *добра богиня, добрий ангел*.

Фемінно маркованою слід визнати фразеологізовану словосполучення **добрий ангел**. О. Кобилянська в листі до О. Маковея (№ 72. 28 квітня 1899 р. — С. 405) називає так свою подругу: *Вона [Густа] є мій «добрий ангел», як я її все називаю, — а в ній пізнати одну з тих не-многих товаришок, котра мене справді любить... При ній я все оживаю. Стільки ніжності і багатства в почутті... ну, я не знаю, як вона Вам видається (вона дрібна і робить вражіння цілком молодій панночки, а трохи молодша від мене), але як Ви її пізнаєте так, як я, — Ви будете її дуже поважати.*

МН *добра богиня* синонімізується з проаналізованою вище словосполученням **добрий ангел**: *З жінками я «зав'язав» давно, і то по-серйозному. Хоча що тут приховувати: була любов, було шаленство, було кидання квітів у вікна, за якими увизгалась мені **богиня і мій добрий ангел-охоронець** на все життя, була неможливість подальшого існування без усмішки тієї **богині** — знаку прихильності, згоди, надії, запоруки довічного щастя... (В. Баранов. Смерть побілому. — С. 15); Ні, Арсена Людвиківна не перечить, не розраджує нас, але й не прощається ні з ким і ми ще довгенько бачили її біля хреста, як **добрю богиню** нашої непевної дороги (В. Земляк. Лебедина зграя. — С. 258).*

Цікавим видається наступний текст, у якому номінація **богиня** синонімізується з *голубкою, ангелом* і протиставляється *відьмі, дияволу*,

демону, дракону: А насправді всі жінки однакові. **Богинь** нема. **Богинь** малює ваша уява. Але дехто із скептиків вірить у це. І щоб переконатися — розлучається в пошуках **богинь**. Один мій добрий знайомий до нинішнього дня шукає **богиню**, а знайти не може. Каже, взяв першу — була, не гріх, що забожусь, **біс**. Не витримав — утік. Друга виявилась **відьмою**. Дременув. Третя — гірше **диявола**. Четверта — **демон**, п'ята — **дракон**. Шоста здавалася **голубкою**, а коли пожив — гірша двох попередніх. Сьома, думав, **ангел** але помилився: лютіша двох попередніх і зліша трьох останніх. Тепер живе з восьмою і каже, що коли б була схожа хоч десятию частиною на першу його жінку, то була б **ангелом** (О. Черногуз. Про сни, богинь і пластилін. — С. 36).

У метафоричному фемінітиві може поєднуватися соціальна конотація та національно-культурний елемент, як приміром, в одному з листів Лесі Українки до О. Кобилянської. Авторка заперечує вживання О. Кобилянською номінації **ангел** стосовно неї [Лесі Українки], модлюючи в слові нову семантичну перспективу, яка співвідноситься з соціокультурним контекстом України, де немає місця для ангелів, тобто у феміно маркованій номінації **ангел** з'являється національно-культурний компонент.

За біологічною ознакою віку оказіональними синонімами виявилися фразеологізовані метафоричні словосполучення *травнева троянда*, *вереснева айстра* (молода жінка).

У спонтанному діалогічному внутрішньому мовленні спостерігаємо входження феміно маркованого символу *троянда* до системи ситуативних парадигматичних зв'язків, які нюансують значення символу: «...Девка. Я вам скажу — клас! Красівшої не бачив! Тіки що з горбом!» — і почув виразно Геннадієве іржання, навіть його кінські зуби побачив. «Маєш рацію, Генко, — подумав я. — Девка — клас, хоч і не без ущербу!»

Приблизно те саме враження справила вона на Юрка.

Дивовижна. — сказав він. — Це ж треба, щоб так з'єдналася краса і потворність.

Троянда й колючки. — додав я..(В. Шевчук. Жінка-змія, Горбунка Зоя. — С. 8).

Експресія наступного прикладу базується на грі контрастних словосполучень *травнева троянда*, *вереснева айстра*. Для втілення емоційного стану молодої жінки використовується ситуативна синонімізація цих словосполучень: *Тридцятисемирічна молода дружина шарілася, як травнева троянда. Або як вереснева айстра* (Є. Кононенко. Великомученице кумо, 1996. — С. 37).

Значення метафоричних фемінів контекстуально й ситуативно зумовлене. Мінімальний контекст для актуалізації переносного значення — атрибутивне словосполучення, у структурі якого оцінно-характеристичний епітет семантично узгоджується з метафоричним субстантивом: *дика коза, необ'їжджена лошиця, лугова чайка* тощо. Проаналізуємо ці номінації:

КОЗА. Фемінно маркованою є МН *коза*. Відомо, що «у міфології та фольклорі багатьох народів *коза*... виступає символом родючості й життєвої сили» [2: 419; 13: 23]. Слово стало семантичною основою для формування у молодіжному сленгу значення переважно з відтінком іронії на позначення дівчини або жінки [20: 35]. У пестливій формі *кізка* актуалізується набір семантичних ознак «врода, привабливості для осіб протилежної статі»: *А воно, це дурне дівчисько, і справді кізка нівроку, позиркують в її бік і безбороді козлики, і рогаті одружені козли, та й навіть цапи, яким вже давно пора на цвинтарі тліти, а не жінок очима мацати* (В. Врублевський. Текля з Марією та ще хтось третій. — С. 79).

Слово *кізочка* у метафоричному значенні може бути апелятивом — пестливою номінацією дівчини або жінки: *Ану, моя кізочко, — звернувся до жінки, — візьми оці шкарбуни та випуцуй...* (Ю. Винничук. Мальва Ланда — С. 210). У молодіжному сленгу **коза** вживається як згруб. на позначення дівчини (жінки) легкої поведінки [18: 213].

У постійних народних порівняннях у лексемі *коза* акцентуються семи, співвіднесені з такими рисами вдачі жінки: прудкість, жвависть: *прудка, як коза* [6: 55]; чванливість: *як коза в золоті* [6: 72].

Часом натрапляємо на лексичну трансформацію фразеологізму *приблудна вівця* — людина, яка порвала стосунки з тим середовищем, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного життєвого шляху; лексема *вівця*, референтом якої в структурі фраземи може бути і жінка, і чоловік, замінюється словом *коза*, що надає вислову виразної фемінної маркованості, а поява відтінку зневажливості у трансформованому вислові забезпечується атрибутом *дика*: *Претендентки терпляче перечікували його [Мирона] сказ, відгонили дружно Дзвінку від кіношного «табору», як приблудну дикую козу* (Г. Тарасюк. Між пеклом і раєм. — С. 85).

ЛОШИЦЯ. Номінація *лошиця* («молода кобила» [1: 628]) вживається на позначення молодої жінки; у сучасному молодіжному сленгу означає «жінка середнього віку» [19: 206].

У прозі Ю. Винничука (Весняні ігри. — С. 99) фіксуємо метафоричне словосполучення *брикатися, мов дика лошиця*, яке вживається на позначення знервованої, занепокоєної жінки: *У жінок будь-якого народу є свої конкретні частини гардеробу, які вони захищають до останку. В галичанок — це майтки. Ви можете усе з неї поздирати, ...вона вхопиться за них пальцями, аж ті побіліють, вона буде схрещувати ноги в такий замок, що, здається, лише смерть змусить його розімкнутися, буде викручуватися і брикатися, мов дика лошиця.* У В. Гітіна знаходимо номінацію *приборкана кобилиця* — жінка, яка «хоче відчувати і наполегливість, і власну жорсткість, навіть брутальність дикуна, тобто є знакова система того природного початку, яке живе навіть у цивілізованій жінки» [3: 412].

У власне авторському дискурсі О. Забужко (Казка про калинову сопілку. — С. 312) трапляється словосполучення *необ'їжджена*

лошиця, що вживається на позначення жінки, яка уникає сексуальних стосунків з чоловіком: ...йому [Василію] хотілося її [Марії], а їй хотілося — спати, спати й нічого більш, і вона спросоння **хвицалася, як необ'їжджена лошиця**.

ЧАЙКА. Лексема **чайка** («морський водоплавний птах родини сивкових» — [1: 1593] у фольклорі виступає «...символом засмученої матері-вдови...» [7: 633]).

У номінації **чайка** закладена ще з фольклору сема неспокою, тому недаремно М. Стельмах (Чотири броди. — С. 205, 394) двічі в романі вживає цю номінацію зі значенням «жінка у стані афекту, частіше розпачу, відчаю», напр.: *Данило сполохано озирнувся. До нього нерівно, як лугова чайка, бігла якась жінка [його сестра Оксана]; ...їх таки почула тітка Ганя, вийшла з хати, впізнала Данила, кигикнула чайкою і кинулась до нього з розпростертими руками...*

У романі О. Гончара «Південь» (На Балатоні. — С. 31) представлена МН *чайка*, образне значення якої ґрунтується на актуалізації оказіональної семи «безтурботність»: *Але тоді вона [Маргіт] була сама, убога і безтурботна, як чайка, а зараз горить під грудьми оце неосяжне багатство, оця її крихітка Ержі!*

У народно-поетичній мові лексема *чайка* [1: 1593; 7: 633] функціонує як пестливе звертання до дівчини, жінки.

В інших випадках епітет у складі лексико-семантичних груп «зовнішність», «риси вдачі», «психологічний стан» є основним носієм концептуально значущої інформації в тексті: *тонка видра*.

О. Горбач у сленгу зафіксував слово *видра* («хижий ссавець із цінним хутром темно-бурого кольору» [1: 133]), яке вживається на позначення неохайної жінки [4: 20]. Воно розвиває метафоричне значення з відтінком зневажливості «про надмірно худорляву жінку» [11: 133] із супровідними конотаціями «негарна, зазвичай зла», існування яких підтверджують такі контексти: *Усе життя пробував принаджувати жінок поважністю, але хто ж тепер клює на поважність? Оця тонка видра?* (П. Загребельний. Розгін. — С. 281); *На міжнародних курортах самі голі видри, від яких мене нудить* (П. Загребельний. Брухт. — С. 179). У закарпатських говірках слово *видра* вживається на позначення енергійної та надмірно худої жінки [12: 38].

• *тендітна вербичка*

В. Войтович зауважує, що лексема *верба* («дерево або кущ із гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками» [1: 121]) — «Боже дерево, символ не тільки Світового дерева, а й надзвичайної життєвої сили, бо має здатність розвиватися без коріння» [2: 132]. *Верба* структурує візуальний образ стрункої жінки: *струнка, як верба* [6: 97]; *тоненька, як верба* [6: 98]. Пор.: *Ось тобі й тендітна вербичка* [Мирослава] *з карабіном на плечі, ось тобі твоя вірна доля* (М. Стельмах. Чотири броди. — С. 399).

На основі семи «гнучке гілля» слово набуває здатності уособлювати естетично непривабливу зовнішність жінки: *зігнулася, як*

верба над водою; зігнулася, як верба при дорозі [6: 96] — горбата, крива жінка.

Слово **верба** також «...уособлює материнську турботу, ласку, мрії про щастя дитини...» [7: 73]. Фольклорну семантику засвідчує такий текст: *Плачуть похилі верби, мовчки плачуть, немов матері, і мовчки плаче матір, як верба...* (М. Стельмах. Чотири броди. — С. 418).

Верба — уособлення сумної та самотньої жінки: *сумна, як верба над водою* [7: 74]; *одна, як верба в полі* [7: 120].

• *мила кішечка*

Відомо, що «кішка у багатьох міфологічних традиціях пов'язується з місяцем (здатність змінювати форму зіниці символізує фази Місяця) з ідеєю родючості, плідності» [15].

У християнстві *кіт* — Сатана, тьма, хтивість і лінощі.., а у єгиптян *кіт* уособлює вагітних жінок, бо Місяць дозволяє рости сім'ю в утробі [14].

Закріпленість «*кішки*» та її синонімів, словотвірних варіантів за фемінним референтним рядом не викликає жодних сумнівів, і про це свідчать різночасові та різнотипні тексти й дискурсивні практики у просторі української лінгвокультури.

Фемінна конотованість слова **кішка** та його дериватів з набором таких стереотипних жіночих ознак, як «молода, гарна, лагідна, добра, ніжна, зваблива», послідовно актуалізується в народній пареміології, сучасних художніх дискурсах: *жонка, як кошка лащиться; лепська, як кицька* [6: 42]; ...*Чого, старий облізлий котище, поліз до молодій кішечки?* (Є. Кононенко. Без мужика. — С. 21); *Твій кошак стогне по телефону, як йому погано без милої кішечки...* (Там само. — С. 26); *Поки дурні промовці деруть горло на трибуні, я [Клеопатра] муркочу, як кішечка, до академіка: що вам найбільше подобається в жінках? Він не задумується жодної миті: цютливість* (П. Загребельний. Гола душа. — С. 375).

У звертанні чоловіка до жінки в інтимній розмові зазвичай фігурують зменшено-пестливі (**коток**) та пестливі (**киця**) лексеми: *Гандзю, котку, не цурайся Та на божу волю здайся..* (Укр. народні пісні. — С. 385).

Слово *кішка* у сленгу та розмовному мовленні розвиває метафоричне значення «гуляща жінка»; «жінка легкої поведінки; повія» [19: 175; 18: 210]. У просторозмовній мові функціонують фрази *драна кішка* — «худа, некрасива жінка» [8: 362] та *блудлива (драна) кішка* — «сексуально активна жінка, нерозбірлива у зв'язках» [18: 210].

Наступною семантичною домінантою в метафоричній інтерпретації «жінки» є асоціювання її з *кішкою* як еталоном таких станів і рис вдачі, як «хижість, агресивність, злість»:

— *Я чула, у тебе проблеми... — вкражливо розпочала Оксана.*

Тамара напружилася.

— *Нема в мене ніяких проблем.*

Оксана хихикнула. Щось хижє вчувалося в цьому смішкові, наче **кішка зашипіла**.

— Звичайно ж, ти жінка сучасна. Яка ж то проблема, що у доні неповнолітньої живіт до носа виріс — сміх один, а не проблема (В. Слапчук. Сліпий дощ. — С. 144); Вона [Орися] дригає ногою, б'є Гната в групи, **мов кішка, видирається на прикладок і турляє звідти отетерілого Дениса** (Г. Тютюнник. Вир. — С. 268); **Виснажена й вичерпана до краю, зла, як кішка, повернулася я додому після чергових «примусових робіт», сподіваючись знайти перепочинок біля свого сонного Малинки, а застала мужа ще знервованішого, ніж сама** (П. Загребельний. Гола душа. — С. 375); а також «хитрість»: **Ось чому жінки неоднакові. То вперті, як ослиці, то хитрі, як кішки...** (П. Загребельний. Роксолана. — С. 188).

Серед фемінних ознак-характеристик, що виявляються у реляційних стосунках з чоловікам, є “настійна необхідність вхопитися за чоловіка і триматись його, не відпускати від себе”, що визначає семантику словосполучки *дика кішка*: *...і хотів його вбити... Але вона не дала — випорснула з обіймів любаса і, як дика кішка, повисла на законному* (Г. Тарасюк. Між пеклом і раєм. — С. 86).

В англійській мові номінацією *кицька* називають жінку, яка вміє чітко вхопитися за чоловіка й триматися його [22: 376].

• *занепокоєна чапля*

Лексема *чапля* («болотяний дикий перелітний птах з великим дзьобом, довгою шиєю і довгими ногами, який живиться комахами, рибою, земноводними, плазунами та дрібними ссавцями» [1: 1593]) вживається в романі М. Стельмаха «Чотири броди» на позначення запезокоєної жінки. Портретна деталь *очі* метафорично втілюється в цьому образі: *...підлиняла секретарка, що має поставу, ніс і очі занепокоєної чаплі* (С. 331).

На позначення старої жінки в уснорозмовному мовленні високу активність виявляє структурно-семантична модель **стара** + **МН** на позначення жінки з конотацією зневажливості: *стара гаргара, відьма, шкапа, калоша*. Власне метафоричний елемент наведеної моделі представлений, з одного боку, номінаціями-фемінітивами, що негативно конотовані в лексичній системі мови (*гаргара, відьма, шкапа*), з іншого — негативно оцінними оригінальними номінаціями, що виникають у спонтанному мовленні мовця (*підошва, мойва, вобла, духовка*). Зазвичай негативні конотації МН співвіднесені з непривабливими рисами характеру, вдачі тощо.

Метафоричні фемінітиви активно вживаються у функції апелятива. Серед проаналізованих метафоричних апелятивів є такі, що дублюють загальнономовну семантику, але не втратили своєї образності, емоційності та оригінальні апелятиви, підпорядковані комунікативній прагматичній інтенції мовців: *тигр, клопіт, кара вавилонська*.

Аналіз чоловічих епістолярних текстів дає підстави зробити припущення: чоловіки-автори в листах до жінок частіше, ніж жінки в лис-

тах до представниць своєї статі, вживають інтимізувальний присвійний займенник **моя** в препозиції до метафоричного алеліятива: *моя голубко, моя квіточко, моє серце (серденько)*. Розвиваючи думку про гендерну диференціацію вживання присвійних займенників щодо осіб протилежної статі, зазначимо, що в словнику С. Мартінек «Український асоціативний словник», хоч із невеликою перевагою, але присвійний займенник частіше актуалізується в мовній свідомості чоловіків.

Загальна кількість метафоричних слів-реакцій на стимул «жінка» складає 412, з них чол. — 127, жін. — 285. Відповідно кількість реакцій становить: *жінка — тварина* (40 — 96); *жінка — рослина* (22 — 86); *жінка — артефакт* (26 — 44); *жінка — архетип на природна стихія* (15 — 23); *жінка — птах* (9 — 21); *жінка — природа* (4 — 11). Як бачимо, кількість жіночих реакцій значно перевищує кількість чоловічих у переважній кількості образних парадигм. Проте чоловіки активніше, ніж жінки, продукують МН у межах парадигми *жінка — міфічна істота* (7 — 1).

Художні дискурси, уснорозмовна практика, епістолярні тексти є тим мовним середовищем, у якому активно продукуються номінації на позначення типологічних нестереотипізованих ознак, що засвідчують динаміку концептуалізації жінки, зумовлену як зміною гендерної картини світу, так і художньою нормою ідіостилю, ситуативними емоційно-психологічними чинниками в продукуванні вторинних номінацій.

Запропонована модель аналізу культурного концепту за даними його метафорично-образної репрезентації та проведене дослідження метафоричного вираження концепту ЖІНКА в українській мові не претендує на вичерпність аналізу. Використаний у статті підхід може бути застосований для детальнішого дослідження МН на ширшому текетовому матеріалі чи матеріалі певного історичного періоду, а також може прислужитися для порівняльно-зіставного підходу до вивчення МН на матеріалі кількох мов.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел; (уклад. і голов. ред.). — К.: Перун, 2005. — 1728 с.
2. *Войтович В.М.* Українська міфологія / В.М. Войтович. — К.: Либідь, 2002. — 664 с.
3. *Гитин В.Г.* Эта покорная тварь — женщина: Опыт док.-худ. дисс. на темы неверности, нимфомании, проституции и комплекса человеческой неполноценности / В.Г. Гитин. — Харьков: Торсинг, 1997. — 544 с.
4. *Горбач О.* Арго в Україні / О. Горбач. — Львів, 2006. — 686 с. — (Серія «Діалектологічна скриня»).
5. *Горностаї П.П.* Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П.П. Горностаї // Основи теорії гендеру: Навч. посібн. / За ред. В.П. Агєєва. — К.: К.І.С., 2004. — С. 132 — 156.
6. *Доброльоза Г.М.* Красне слово — як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г.М. Доброльоза. — Житомир: Волинь, 2003. — 160 с.
7. *Жайворонок В.В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник / В.В. Жайворонок. — К.: Довіра, 2006. — 703 с.
8. *Квеселевич Д. И.* Толковый словарь ненормативной лексики русского языка / Д.И. Квеселевич. — М.: ООО «Издательство Астрель», 2003. — 1022 с.

9. Керлот Х. Э. Словарь символов / Х.Э. Керлот. — М.: «REFL - book», 1994. — 608 с.
10. Павличко С. Фемінізм / С. Павличко [передм. Віри Агеєвої]. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — 322 с.
11. Павлишин М. «Мені не соромно отворити уст про мої чувства». Неопубліковані листи Ольги Кобилянської до Осипа Маковея / М. Павлишин. // Сучасність. — 2003. — № 2. — С. 127–143.
12. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району / І.В. Сабадош. — Ужгород: Ліра, 2008. — 480 с.
13. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. — 2-е изд. — М.: Междунар. отношения, 2002. — 512 с.
14. Словарь символов // http://mirslovarei.com/content_sim/Kot-379.html
15. Словник символів // <http://www.newacropolis.org.ua/ua/interesting/symbols/?DETAIL=3127>
16. Ставицька Л.О. Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами «жінка», «чоловік» / Л.О. Ставицька // Наук. зап. Луганського нац. пед. ун-ту. Серія «Філологічні науки»: Зб. наук. пр. [Поліетнічне середовище: культура, політика, освіта]. — Луганськ, 2004. — Вип. 5. — Т. 3. — С. 128–146.
17. Ставицька Л.О. Мова і стать / Л.О. Ставицька // Критика. — 2003. — № 6. — С. 29–34.
18. Ставицька Л.О. Українська мова без табу: Словник нецензурної лексики та її відповідників / Л.О. Ставицька. — К.: Критика, 2008. — 454 с.
19. Ставицька Л. Український жаргон: Словник / Л.О. Ставицька. — К.: Критика, 2005. — 496 с.
20. Український молодіжний сленг сьогодні / Юрій Мосенкіс (ред. та післямова), Світлана Пиркало (уклад.). — К.: «Мова та історія», 1999. — 87 с. — (Дослідницький семінар «Мова та історія»).
21. Юрченко О.С. Словник стійких народних порівнянь / Юрченко О.С., Івченко А.О. — Харків, 1993. — 172 с.
22. Gender and Language. — London: Equinox, 2007. — 264 p.

Tetiana Sukalenko (Kyiv)

TIPIFIED IMAGERY PARADIGMS OF VERBAL REALIZATION OF THE CONCEPT ZHINKA IN UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to a complex analysis of the system of metaphoric nominations meaning «woman» as one of methods of figurative verbal representation of the 'ZHINKA' concept in the Ukrainian linguistic culture. We also reveal mechanisms of formation of feminine-marked metaphoric meaning, semantic correlation of direct and indirect meanings, sources of the evaluative sense in a metaphor, the role of figurative-motivational components in the metaphoric nomination, archetypicality and mythology of metaphoric feminatives. The thesis pays attention to studies of mechanisms of emergence in the metaphoric feminine of gender-specific social semes at a particular sociocultural background. The principles of structuring of typical figurative paradigms with lexical-semantic groups present inside them as means of verbal personification of the 'ZHINKA' concept in the Ukrainian language are identified.

Key words: gender, concept, gender concept 'ZHINKA', metaphoric nominations, metaphorical paradigm, lexical and semantic group.